

## **Lemtingasis 1991 m. rugpjūtis**

(Dalios Tarailienės prisiminimai)

1991 m. kovo pabaiga ir nors už lango savo galią bando rodyti pavasaris, bet žmonių širdyse ir veiduose – tarsi būtų rūstus ruduo. Kraujo ir šlykštaus purvo apsuptyje Lietuva nesugeba šypsotis. Gavau kvietimą dalyvauti X-ajame Europos taikos šalininkų konvente („Už branduolinį nusiginklavimą“). Pateiktoje numatytoje programoje ir Pabaltijo klausimai. Nusprendžiame, kad rugpjūčio 14-17 dienomis dalyvausime šiame renginyje. Dar yra šiek tiek laiko, reikia paruošti rimtą pranešimą.

Iki rugpjūčio Lietuva ne kartą išgyveno sovietų okupantų smurtą. Motina Tėvynė suklupo prie savo nužudytųjų sūnų liepos 31-ąją. O kiek jaunuolių – kareivių iškentė baisiausius išbandymus sovietinės armijos Golgotoje? Tad Maskvoje tikrai turėsiu ką pasakyti pasaulio atstovams!

Vykstame į Maskvą trise – aš, Jaunuolių karinės tarnybos reikalų komisijos vadovė, mano kolegė Meilė Kirdaitė ir gydytoja Vida Katkevičienė, atstovaujanti Lietuvos taikos forumą. Net nuostabu, kad daugumą konvento dalyvių sudaro Europos šalių atstovai, rusų yra mažuma, nors renginys vyksta Maskvoje.

Nuo pirmos dienos pasisakymų įtampa priklausė nuo valstybės, kuriai atstovavo pranešėjas, pozicijos į šių dienų įvykius. Latvijos, Estijos ir Lietuvos atstovai turėjome galimybę pasisakyti net dviejuose plenariniuose posėdžiuose. Aš savo pranešimą „Baltijos klausimai“ skaičiau ketvirtadienį. Nuo pirmųjų pateiktų faktų salė nuščiuvo ir sukaupė dėmesį. Baigdama dar pridūriau paskutinę informaciją, gautą iš Lietuvos, kad labai suaktyvėjo sovietinės kariuomenės judėjimas. Tai šen, tai ten vėl važinėja tankai ir šarvuočiai, sunkvežimiai su kareiviais vėl nuolat „šukuoja“ gatves...

- Ko turėtume dabar laukti, naujų sausio 13-osios įvykių? – tokiais žodžiais baigiau savo kalbą. Dar nespėjus nueiti nuo scenos daugybė užsienio žurnalistų apspito mane su įvairiausiais klausimais. O ką aš galėjau konkrečiau atsakyti? Juk tada dar nežinojome, kad „rugpjūčio košės virėjai“ dirba Maskvoje...

Penktadienio rytas. Vietoj plenarinio posėdžio – skubi spaudos konferencija, kurią sušaukė Armėnijos ir Azerbaidžano atstovai. Nesibaigiantys konfliktai Kalnų Karabache... Vieno kaimelio moterys paėmė sovietinės armijos kareivius įkaitais, grasindamos susisprogdinti drauge, jei jų vyrai ir sūnūs nebus paleisti iš Azerbaidžano kalėjimų. Šio reikalavimo sprendimui ir buvo sušaukta spaudos konferencija.

Armėnijos Aukščiausios tarybos deputatai, konvento dalyviai, pasišovė vykti į įvykio vietą ir bandyti išspręsti šį konfliktą. Tik kaip ten nuvykti, jei visa ši teritorija yra uždara, kontroliuojama karinės Vidaus dalinių vadovybės?

Ir tada prisiminiau savo pramintus takus į Vyriausiąją Vidaus karinių dalinių valdybą. Pasisiūliau tarpininkauti ir palydėti delegatus į šią vadavietę. Su mumis panorą eiti dar keletas atstovų ir žurnalistų. Viso – 15 moterų!

Darbo diena ėjo į pabaigą, kai mes atkeliavome prie mus dominančios valdybos. Pro duris, su maišeliais ir paketėliais išeidinėjo karininkai. Matėsi tinkleliuose įdėti arbūzai, žirnelių skardinės, riestainėlių pakeliai... Pasirodo, buvo davinių arba, taip vadinama, „pajokų“ diena!

17.45 – pravėrėme duris, prie kurių mus tuoj sustabdė sargybinis. Reikėjo ilgai aiškinti, kad mes – įgaliota konvento delegacija, atėjome pasitarti su vadovybe. Pirmas atsakymas, kad nieko nebėra, mūsų neįtikino. Iš viršaus sklindantys balsai ir vis dar einantys su gautomis „dovanomis“ karininkai bylojo ką kita.

Galų gale prie mūsų priėjo jaunas leitenantas. Po išsamaus aiškinimo jis mus įleido pro duris į foje, o pats nuskubėjo ieškoti mums pašnekovų. Pralaukėme gerą pusvalandį, kol atėjo apkūnus kapitonas ir mus nulydėjo laiptais į antrąjį aukštą.

Vėl buvom paliktos laukti nesibaigiančiam pusvalandžiui... Tuo metu kelios moterys nuėjo atsigerti, kitos – ieškoti telefono. Buvom sutarę, kad informuosime pasilikusius kolegas apie mūsų misijos eigą.

Pagaliau atėjo gan jaunas majoras ir pakvietė Gruzijos AT deputatę, konvento delegatę, apžiūrėti patalpų, kur mes posėdžiausim. Man tai nuskambėjo labai vaikiškai ir juokingai. Be to, pastebėjau, kad mūsų išėjusios moterys taip ir negrižo.

- Moterys, - tariu aš,- pasižiūrėkit, juk mus ima įkaitais,- lyg juokais pridūriau. Mano pastaba privertė visas suklusti. Mes, likusiu būriu patraukėme pro duris, kur ką tik išėjo mūsų kolegė iš Gruzijos. – Jos jau ten tariasi, - paaiškino majoras į mūsų klausimą, kur yra likusios delegatės.

- To negali būti! - kategoriškai pareiškė Latvijos atstovė. – Mes, visa delegacija, esam įpareigotos spręsti mums pavestą užduotį. Jos neturi teisės vienos tartis.

Mes, su Latvijos ir Estijos delegatėmis buvome nutarę, esant galimybei, prabilti ir apie kruvinus Pabaltijo okupacijos klausimus.

Laiptus, vedančius į viršų, užstojo jaunas majoras, tada mes prišokome prie lifto. Ištikimasis „matrosovas“ savimi uždengė įėjimą į liftą. Gaila, kad niekas nenufilmavo šitos tragikomiškos situacijos! Dar kartą pasitvirtino tiesa - kur nepraeina tankai, ten praeis moterys.

Mus pasodino dideliame kabinete už stalo, prie kurio jau sėdėjo keturios mūsų delegatės ir net 3(!) generolai. Pokalbį teko pradėti iš naujo.

Taip išėjo, kad aš atsisėdau greta vieno generolo, o iš kitos pusės - moralinė parama, bičiulė iš Latvijos.

Generolai papriekaištavo, kad trukdome jų laiką, juk darbas baigėsi. Mes gi, pasiguodėme, kad esam dar labiau nuskriaustos, nes likom ne tik be pietų, bet ir be vakarienės. Buvo duotas įsakymas atnešti arbatos. Ant stalo atsirado tų pačių „pajokinių“ riestainėlių, kurie, kaip vėjui papūtus, tuoj dingo... Kareivukas, atnešęs arbatą, pasiteiravo generolo, sėdinčio šalia manęs, ar nevertėtų dar ir arbūzą prapjauti... Išgirdau jo tylų, bet kategorišką atsakymą- nereikia! Širdyje nusijuokiau...

Pokalbis vyko gan sklandžiai, buvo nutarta vykstančius deputatus kariniu lėktuvu nuskraidinti iki vietos ir stebėti tolesnius įvykius.

- Matot, prie ko priveda tarpnacionaliniai konfliktai, jei ne mes – kažin kas būtų,- konstatavo generolas. Aš pasigavau jo frazę ir paklausiau, kokie tarpnacionaliniai konfliktai yra tarp Lietuvos, Latvijos ir Estijos, kad jie įvedė tokią žiaurią karinę padėtį.

Tarytum būčiau susprogdinusi bombą! Staiga pasikeitė draugiška atmosfera, šypsena pakeitė rūstūs, įpykę veidai.

- O jūs už savo savivalę dar ne to sulauksite! Kaip jūs išdrįsote juodinti šlovingąją Tarybinę armiją prieš visą pasaulį? Prisinešet lavonų ir kaišiojot po tankų vikšrais. O mes - jums padėti atėjome.

Čia nebeiškentė latvė. Išsitraukusi sąrašą „padėjimo priemonių“, panaudotų ypač sausyje, pradėjo jas vardinti. Nutilę klausėsi armėnės ir azerbaidžanietės, maskvietės ir žurnalistės iš Suomijos. Ir kuo toliau, tuo įtampa augo.

- Gana tos savivalės Pabaltijyje! Imsimės griežtų konstitucinių priemonių! - išrėkė generolas. Konstitucinės priemonės – suprantamos. Griežtas, netgi žiaurias priemonės jau pajutome, bet kokios tos, griežtos konstitucinės?- išdrįsau paklausti.

- Greit pamatysite! - kaip kirviu nukirto visi trys generolai.

Išėjome labai prislėgtos. Ausyse vis dar skambėjo paskutiniai pasakyti žodžiai. Ką jie reiškė, ką žadėjo? Stovėjom vidury Maskvos 1 valandą nakties, būrelis, gan sunkią misiją atlikusių moterų, ir nežinojom, kaip reiks pasiekti viešbutį...

Šeštadienį lankėme muziejus, buvom priimti Baltuosiuose rūmuose, kalbėjomės su Prezidentu Borisu Jelcinu. Vakare garlaiviu plaukiojom Maskvos upe ir šventėm buvimą drauge.

Sekmadienio Maskva pasirodė gan keistai. Gatvėse patruliavo milicininkai ir kareiviai.- Tai dėl mūsų konvento!- didžiavomės, nenujausdami kitų priežasčių. – O juk ir Tėvynainių suvažiavimas čia pat, gal dėl to tokia sustiprinta apsauga?...

Vakarinis traukinys išvežė į taip laukiamą Lietuvą. Iš ryto, su lagaminais atkeliavom į darbą. Netrukus, kaip perkūnas iš giedro dangaus trenkė žinia – Maskvoje pučas! Tankai prie Parlamento nepalaujama virtine važiavo ir važiavo. O ryšio Lietuvoje jau nebuvo, nes okupantai šį kartą pasistengė užimti ir telefonų stotį. Ką daryti, kaip susisiekti su namiškiais, kurie Panevėžyje? Juk jie nežino, kad man pavyko grįžti į Lietuvą, kad aš ne Maskvoje, kur iš tiesų buvau pačioje pučo organizavimo irštvoje...

Trys siaubo dienos ir naktys, kaip baisus sapnas baigėsi. Mes, ačiū Dievui, pabudome iš to košmaro, sveikindami vienas kitą su taip laukta, galutine pergale. Ir su skausmu širdyje apraudodami Laisvės Aušros aukas!

Tai toks buvo 1991-ųjų lemtingasis rugpjūtis.

Dalia Tarailienė,  
tuometinės Jaunuolių karinės tarnybos reikalų komisijos vadovė